

Critical Studies in Texts and Programs of Human Sciences,
Institute for Humanities and Cultural Studies (IHCS)
Quarterly Journal, Vol. 23, No. 2, Summer 2023, 61-94
Doi: 10.30465/CRTLS.2023.43275.2661

Analysis of critics of the book Teaching Methods of Religious Teachings (Heavenly Gifts)

Seyed Mohammad Delbari*

Abstract

Examining and criticizing textbooks is of particular importance due to its position in achieving the goals of educational systems and its foundation in improving the quality of edification and educational content. Therefore, it is necessary to evaluate these resources using accurate criteria. The current research, based on scientific indicators, has criticized the book "Methods of Teaching Religious Doctrines (Heavenly Gifts), which was published by the Organization for the Study and Compilation of University Books in Islamic and Human Sciences (SAMT) for the field of Educational Sciences in 2013. The selected indicators include content, structural, formal, linguistic and method indicators. The research results show: this book has limited strengths in formal and linguistic indicators. But the very serious weaknesses of the book in all formal, linguistic, content, structural and method indicators are completely obvious. Among others, it is possible to point out the lack of updating of data, scientific problems, incorrect citations, incoherence of content and inapplicability. The lack of these indicators is such that it rejects the "scientific and educational" nature of the book. Therefore, this book lacks the most basic reviews of academic textbooks. It is suggested that a new book be written for this course based on the indicators of academic textbooks and the curriculum of religious education and training of the primary period.

Keywords: book review indicators, religious education, teaching method

* Assistant Professor, Member of the Scientific Board of the Research Institute of Education Studies, Tehran,
mhmdelbari1@gmail.com

Date received: 2023/04/24, Date of acceptance: 2023/07/29

Copyright © 2010, IHCS (Institute for Humanities and Cultural Studies). This is an Open Access article. This work is licensed under the Creative Commons Attribution 4.0 International License. To view a copy of this license, visit <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/> or send a letter to Creative Commons, PO Box 1866, Mountain View, CA 94042, USA.

Textbooks are the most basic educational tools. The process of education at all levels and educational centers is affected by it. Textbooks are full-view mirror and the heart of the curriculum, indicating the expected level of skill and knowledge, a tool for teaching and learning, creating students' relationships, responsible for the structure, organization and management of learning, the main source of content, a guide to learning activities and a teacher's assistant. It is effective in creating education and facilitates learning. The process of evaluating education and its scope depends on textbooks.

According to this position, the analysis and criticism of textbooks which can be regarded as the most official scientific media, is of special importance.

In this regard, the aim of the research is to review and criticize the textbook "Teaching methods of religious doctrines in the primary period (heavenly gifts)" written by Mr. Suleimannejad, published in 2013 (Samt Publications), based on the standards and indicators of the authorship of academic books. This book was written by the most important authoring center of academic textbooks, so its review is important. In addition, the special role that the book has in the religious education of children, as well as the teaching and complications of this process, doubles the importance of its criticism. The main goals of this research are: determining the amount and type of attention to the content indicator, knowing the amount of attention to the structural indicator, understanding the manner and amount of attention to the formal indicator, identifying the amount of attention to the linguistic indicator and determining the amount of attention to the methodological indicator in this book. According to the objectives of the research, the main questions of the research are:

To what extent and how is content indicators observed in book writing?

Have structural standards been considered in organizing the book? To what extent and how?

What are the formal indicators in the book?

To what extent and how has attention been paid to language indicators in content presentation?

Is the method of presenting the content in the book based on methodological specifications and appropriate to the goals of the book?

The most important research findings are:

A: In the field of content indicators, the book lacks up-to-date data. In addition, it provides wrong information to the audience about the curriculum of religious education. In some cases, we witness incorrect explanations of religious verses, concepts and

teachings. Old and outdated information is abundantly seen in the text. It is evident that there is no single pattern in references. There are fake citations, citation of incorrect contents, failure to cite contents that are exactly from other books which are sometimes more than tens of pages. The book also suffers lack of comprehensiveness of sources and lack of trustworthiness. Among the elements of the teaching field, some have not been addressed at all, such as the content and the goal, which are the focus of teaching and have been limited to a short reference. New teaching models have not been introduced and concepts related to teaching have not been defined. The book lacks any innovation and creativity in its presentation method, content and organization.

Bibliography

The Holy Quran

- Abdullahi, Hossein (2019), criticism and analysis of the content of teaching manuals in universities, critical studies in Texts and Programs of human Sciences, Research Institute of Humanities and Cultural Studies, 20th year, number 10: 309-326
- Ahmadi, Ali Asghar, Seyyed Abdul Wahhab Taleghani, Mahmoud Hosseini, Mohsen Qaraati (1988), Method of Teaching Religious Education in the Primary Period, Tehran: Iran Publishing Company
- Anoushepour, Abolfazl and Elaha Sotoudeh, Gholam Abbas Sarshor Khorasani, Masoud Vakil (2009), Teacher's book for teaching Quran in the 5th primary school, Tehran: General Department of Textbook Printing and Distribution.
- Armand, Mohammad (2019), a critique on the research book and textbook writing, critical studies in Texts and Programs of human Sciences, Research Institute of Humanities and Cultural Studies, year 20, number 10: 3-17
- Armand, Mohammad and Hassan Melki (2012), an introduction to the design and composition of academic textbooks, Tehran: Samit.
- Babaei, Reza (2015), we should write better; textbook of correct writing, simple writing and beautiful writing, Tehran: Adian Publishing House (affiliated with Adian University of Religions and Religions)
- Bagheri, Khosrow (2001), A New Look at Islamic Education, Tehran: Madrasah Publications, 7th Edition
- Bahoner, Mohammad Javad (1975), religious teachings and their teaching methods, Correspondence School
- Bare, J. L. (2015). Pedagogical approaches in basic writing textbook. A thesis presented to the faculty of the University of Alaska Anchorage in partial fulfilment of the requirements for the degree of Master of Art (Document (2), Pos. 1-3)

- Bare, J. L. (2015). Pedagogical approaches in basic writing textbook. A thesis presented to the faculty of the University of Alaska Anchorage in partial fulfilment of the requirements for the degree of Master of Art (Document (2), Pos. 1-3)
- Beheshti, Ahmad (n.d.), education from the perspective of Islam, (no place): Payam Publishing House
- Gak, D. M. (2011). Textbook-an important element in the teaching process. Fakultet tehničkih nauka, – Engleski jezik, Novi Sad, pp. 79-82. Retrieved from <http://epub.ff.uns.ac.rs/>
- Gak, D. M. (2011). Textbook-an important element in the teaching process. Fakultet tehničkih nauka, – Engleski jezik, Novi
- Graves, K. (2000). Designing Language Course, A Guide for Techers, Boston: Heinle, Cengage Learning.
- Graves, K. (2000). Designing Language Course, A Guide for Techers, Boston: Heinle, Cengage Learning.
- Harrison, A.G. (2001). "How do teachers and textbook writes model scientific ideas for students?" Science Education, 31(3), 401-435.
- Hasani, Mohammad (2007), a guide for the implementation of descriptive qualitative assessment in the classroom, Tehran: Abid.
- Hosseini, Seyyed Mohammad Hossein (2017), a review of the book "Theoretical and Practical Approaches to Compilation of Curriculums in Higher Education", Academic Books Research and Writing, No. 43: 116-141
- Ibn-Faris, Ahmad (1410 A.H.), Ma'jam Maqais-ul-Lughah, Beirut: Al-Dar al-Islamiyyah.
- Ibn-Manzur, Muhammad ibn Makram (1414 A.H.), Lasan-al-Arab, Beirut: Dar-Sader
- Javadi Amoli, Abdullah (1999), Thematic Tafsir of the Holy Qur'an, Vol. 9, (Life of the Holy Prophet (PBUH) in the Qur'an, Qom: Isra'a
- Johnsen E.B.(1993). Textbooks in the Kaleidoscope. A Critical Survey of Literature and Research on Educational Texts. Oslo : Scandinavian University Press
- Kiamanesh, Alireza (2010), Educational Evaluation Methods (Educational Sciences) Tehran: Payam Noor University
- Maleki, Hassan (2006), The Basics and Criteria of Academic Textbook Criticism, Sokhan Samat, No. 17: 9-20
- Maleki, Hassan (2011), lesson planning (practical guide), Tehran: Burhan Madrese Cultural Institute
- Mansourian, Yazdan (2012), one hundred characteristics of efficient and effective academic books, research and writing of academic books, number 29: 1-17
- Mostafavi, Hassan (1981), Al-Tahqiq fi Kalamat al-Qur'an al-Karim, Tehran: Book Translation and Publishing Company
- Niknafs, Saeed and Khadijah Ali (2012), the role of content analysis in the process of teaching and designing textbooks, World Journal of Media-Persian Edition, Volume 8, Number 2: 124-150
- Nouryan, Mohammad, (2014), methods of evaluating textbooks with an emphasis on quantitative and qualitative content analysis, Tehran: Shura.

- Nowruzzadeh, Reza and Neda Rezaei (2009), Prerequisites and requirements of university textbooks, Ayar, Volume 14, Number 23: 117-138
- Raghib-isfahani, Hossein ibn Muhammad (1412 A.H.), al-Mufardat fi Gharib-al-Qur'an, Damascus, Beirut: Dar al-Alam, al-Dar al-Shamiya
- Rahmani, Abdul Razzaq and Haniyeh Zafarabadi (2021), evaluating and criticizing the quality of the Arabic grammar book by Abbas Mahyar (based on Mansourian's ten criteria). Research and Writing Academic Books, Volume 25, Number 48, 160-183.
- Ramezani, Ahmed (2018), evaluation of the textbook and teacher's guide for language learning and sentence formation for deaf/hearing-impaired students, Exceptional Children's Quarterly, 19th year, number 2: 123-142
- Razi, Ahmad (2008), Evaluation and Criticism Indicators of University Textbooks, Sokhon Samat, No. 21: 21-30
- Sad, pp. 79-82. Retrieved from <http://epub.ff.ums.ac.ir/>
- Shabani, Hassan (2013), Advanced Teaching Method, Tehran: Samt
- Sharif-al-Qorashi, Baqir (1983), Islamic educational system, Tehran: Fajr
- Sikorova, Z. (2011). "The role of textbooks in lower secondary schools in the Czech Republic", IARTEM e-Journal, 4(2): 1-22.
- Sotoudeh, Elahe and Mansoura Seyed Salehi, Faryal Amar, Yassin Shokarani (2011), Teacher's Book of Gifts from the Sky, Second Primary School, Tehran: General Department of Textbook Printing and Distribution
- Suleimannejad, Akbar (2012), Teaching methods of religious teachings (heavenly gifts), Tehran: The Organization for Researching and Composing University Textbooks in the Islamic Sciences and the Humanities (Samt)
- The Collection of Approvals of the Supreme Council of Education: Curriculum Guide, Compilation Shorakei Ardakani, Javad and Hossein Riahinejad, Hadi Razzaghi (2012): Tehran: Burhan School Cultural Institute
- Yan, Mick (2013), research and writing a textbook, translated by Moradzadeh, Shahrouz and Ramin Golshaei, Tehran: Samt.
- Yarmohamedian, Mohammad Hossein (2013), Basics and Principles of Curriculum Planning, Tehran: Yadavare Kitab

پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی

تحلیل نقادانه کتاب روش‌های تدریس تعلیمات دینی (هدیه‌های آسمانی)

سید محمد دلبری*

چکیده

بررسی و نقد کتاب درسی به دلیل جایگاه آن در دستیابی به اهداف نظام‌های آموزشی و آثار آن در کیفیت بخشی به محتواهای آموزشی و تربیتی، اهمیت ویژه‌ای دارد. بنابراین ارزیابی این منابع با بهره‌مندی از ملاک‌های دقیق ضرورت دارد. پژوهش حاضر مبتنی بر شاخص‌های علمی، کتاب "روش‌های تدریس تعلیمات دینی (هدیه‌های آسمانی)"، که توسط سازمان مطالعه و تدوین کتب دانشگاهی در علوم اسلامی و انسانی (سمت) برای رشته علوم تربیتی در سال ۱۳۹۲ منتشر شده را نقد کرده است. شاخص‌های منتخب شامل شاخص محتوایی، ساختاری، شکلی، زبانی و روشی است. نتایج پژوهش نشان می‌دهد: این کتاب نقاط قوت محدودی در شاخص‌های شکلی و زبانی دارد. اما نقاط ضعف بسیار جدی کتاب در همه شاخص‌های شکلی، زبانی، محتوایی، ساختاری و روشی کاملاً آشکار است. از جمله می‌توان به عدم روز آمدی داده‌ها، اشکالات علمی، استنادات نادرست، عدم انسجام محتوا و غیر کاربرد بودن اشاره کرد. فقدان این شاخص‌ها به میزانی است که "علمی و آموزشی بودن" کتاب را رد می‌نماید. بنابراین این کتاب فاقد اصلی‌ترین ممیزه‌های کتاب درسی دانشگاهی است. پیشنهاد می‌شود مبتنی بر شاخص‌های کتاب درسی دانشگاهی و برنامه درسی تعلیم و تربیت دینی دوره ابتدایی، برای این درس کتاب جدیدی تألیف شود.

کلیدواژه‌ها: شاخص‌های نقد کتاب، تربیت دینی، روش تدریس

* استادیار علوم قرآن و حدیث، عضو هیئت علمی پژوهشگاه مطالعات آموزش و پرورش، تهران، ایران.
mhmdelbari1@gmail.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۲/۰۴، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۵/۰۷

Copyright © 2018, IHCS (Institute for Humanities and Cultural Studies). This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International, which permits others to download this work, share it with others and Adapt the material for any purpose.

۱. مقدمه

اساسی‌ترین ابزار تحصیلی، کتاب‌های درسی است. به همین دلیل فرایند آموزش در تمام سطوح و مراکز آموزشی متأثر از آن‌هاست (میک، ۱۳۹۳: ۶). اهمیت این وسیله آموزشی در ایران به دلیل استفاده محدود از سایر رسانه‌ها مضاعف است (آرمند و ملکی، ۱۳۹۱: ۸) و از وجوه متعدد اهمیت دارد: کتاب درسی آینه تمام‌نمای برنامه درسی است و برخی آن را قلب برنامه درسی می‌دانند (فرمینی فراهانی، ۱۳۸۷: ۱۰۵). هم‌چنین بیانگر میزان مهارت و دانشی است که از دانشجو انتظار می‌رود. (بار، ۲۰۱۵: ۱-۳) در حقیقت محتوا مجموعه مفاهیم، اصول، مهارت‌ها، ارزش‌ها و گرایش‌هایی که از سوی برنامه‌ریزان و به قصد تحقق اهداف، انتخاب و سازماندهی می‌شود (ملکی، ۱۳۹۱: ۴۰). کتاب درسی ابزاری برای آموزش و یادگیری است (گراوس، ۲۰۰۰: ۱-۴) که با تبیین مفاهیم و اصطلاحات، امکان ایجاد ارتباط دانشجویان را با موضوعات مختلف فراهم می‌آورد. هم‌چنین ساختار، سازماندهی و مدیریت یادگیری را به عهده دارد (نوروززاده و رضایی، ۱۳۸۹: ۱۲۳-۱۲۵). از یک‌سو چگونگی تنظیم محتوای کتاب درسی بر چگونگی یادگیری اثر دارد (نیک نفس و علی آبادی، ۱۳۹۲: ۱۳۸) و از جانب دیگر به منزله منبع اصلی محتوا در جهت‌دهی به فعالیت‌های یادگیری نقش عمده ایفا می‌کند (سیکورا، ۲۰۱۱: ۱۸). نقش کتاب نه تنها در فرایند یادگیری بلکه در یاددهی نیز پررنگ است و می‌تواند یاریگر مدرس در خلق آموزش موثر باشد (گاک، ۲۰۱۱: ۷۹-۸۲). جریان سنجش آموزش و محدوده آن وابسته به کتاب درسی است. در برخی از کشورهای پیشرفته، دانش‌آموزان در حدود ۶۰ درصد از وقت درس خواندن خود را صرف کار با کتاب‌های درسی می‌کنند. (جانسن، ۱۹۹۳: ۱۶۵-۱۶۶)

تسهیل یادگیری با کتاب درسی مناسب میسر و با کتاب نامطلوب این فرایند مختل و مانع فعالیت‌های آزادانه و خلاقانه معلم در هنگام تدریس می‌شود (هریسون، ۲۰۰۱: ۴۰۳) با توجه به این جایگاه بررسی، تحلیل و نقد کتاب‌های درسی یعنی رسمی‌ترین رسانه علمی، اهمیت ویژه می‌یابد. نقد محتوای آموزشی بر مبنای اصول و قواعد علمی، نقاط قوت و ضعف را مشخص و زمینه اصلاح آن را فراهم می‌نماید (رمضانی، ۱۳۹۸: ۱۲۶).

۲. اهداف پژوهش

هدف پژوهش بررسی و نقد کتاب درسی «روش‌های تدریس تعلیمات دینی دوره ابتدایی» (هدیه‌های آسمان) نوشته آقای سلیمان نژاد چاپ سال ۱۳۹۲ انتشارات سمت مبتنی بر معیارها و ملاک

های تالیف کتاب های دانشگاهی است. شاخص های نقد شامل شاخص های محتوایی، ساختاری، شکلی، زبانی و روشی است (رضی، ۱۳۸۸: ۲۱-۳۰). این کتاب توسط مهم ترین مرکز تالیف کتاب های درسی دانشگاهی صورت گرفته است از این رو نقد آن اهمیت می یابد. علاوه بر آن، نقش ویژه ای که کتاب در تربیت دینی کودکان دارد و نیز تدریس و پیچیدگی هایی که این فرایند دارد، اهمیت نقد آن را مضاعف می سازد.

۱.۲ اهداف تفصیلی

الف: تعیین میزان و چگونگی توجه به شاخص های محتوایی (روز آمدی داده ها و اطلاعات از جهت ارجاع به منابع جدید یا تکراری یا قدیمی نبودن اطلاعات، اعتبار علمی منابع مورد استفاده در کتاب، دقت در استنادات و ارجاعات از جهت توجه به اصول منبع دهی، امانت در ارجاع دهی، جامعیت محتوا و موضوع کتاب با توجه به اهداف درس مورد نظر، برخورداری کتاب از نوآوری اعم از طرح نظریه علمی جدید، ارائه ساختار علمی نو، طرح یک افق نو و خلاقیت ویژه، تنظیم جدیدی از مباحث، کیفیت تحلیل و بررسی علمی مسئله یا مسائل مورد نظر.

ب: شناخت میزان توجه به رعایت شاخص های ساختاری (رعایت نظم منطقی و انسجام مطالب (تسلسل عناوین کلی اثر) در هر فصل و نیز در کل اثر، بیان اهداف کتاب، ارائه خلاصه و نتیجه گیری، ارائه مقدمه، داشتن پیشگفتار، مباحث مقدماتی، پرسش، فعالیت هایی برای یادگیری و فهم بهتر موضوع، استفاده از جداول، تصاویر و نمودار و استفاده از فهرست اعلام و کتاب شناسی)

ج: فهم نحوه و میزان توجه به شاخص شکلی (تناسب حجم کتاب، تناسب حجم صفحات هر فصل با فصل های دیگر، کیفیت طرح روی جلد، حروف نگاری و صفحه آرایی و صحافی)

د: شناسایی میزان رعایت شاخص های زبانی (رعایت قوانین عمومی نگارش و ویرایش تخصصی کتاب، استفاده از علائم سجاوندی، استفاده از جملات کوتاه، پرهیز از کاربرد زیاد جملات مرکب، استفاده از بندهای کوتاه، پرهیز از به کارگیری واژگان مهجور، استفاده از جملات مثبت به جای منفی، به کارگیری کمتر جملات معترضه، پرهیز از به کارگیری ساختار فارسی زبان کهن پرهیز از سره نویسی، پرهیز از گرتنه برداری های نادرست از زبان بیگانه، روان و رسا بودن متن و معادل سازی دقیق اصطلاحات تخصصی)

ه: تعیین میزان توجه به شاخص‌های روشی یعنی تناسب روش تحقیق با موضوع کتاب و رعایت بی‌طرفی علمی در بررسی‌ها و داوری‌های کتاب. (رضی، ۱۳۸۸: ۲۱-۳۰)

۳. سوال پژوهش

سوال اصلی: کدام یک از شاخص‌های کتاب‌های درسی دانشگاهی در کتاب «روش‌های تدریس تعلیمات دینی (هدیه‌های آسمانی)» رعایت شده است؟

سوال‌های فرعی:

- رعایت شاخص‌های محتوایی در تالیف کتاب به چه میزان و چگونه است؟
- آیا در سازماندهی کتاب به معیارهای ساختاری توجه شده است؟ به چه میزان و چگونه؟
- شاخص‌های شکلی در کتاب به چه صورت است؟
- به شاخص‌های زبانی در ارائه محتوا به چه میزان و چگونه توجه شده است؟
- آیا روش ارائه محتوا در کتاب مبتنی بر شاخص‌های روشی و متناسب با اهداف کتاب است؟

۴. پیشینه پژوهش

کتاب «روش‌های تدریس تعلیمات دینی ابتدایی (هدیه‌های آسمانی)» در حوزه علوم تربیتی است. هرچند پژوهش‌هایی به صورت موردی به نقد کتاب‌های این حوزه پرداخته‌اند اما شامل کتاب «روش‌های تدریس تعلیمات دینی (هدیه‌های آسمانی)» نمی‌باشند. برخی پژوهش‌ها به تعیین ویژگی‌های کتاب‌های درسی علوم تربیتی پرداخته‌اند. از جمله پژوهش روح‌الله شهابی و سید محمد حسین حسینی (۱۴۰۰) با عنوان «ویژگی‌های نمونه‌ای از کتاب‌های درسی علوم تربیتی سازمان سمت: تحلیل محتوای نقد متخصصان» است. نتایج پژوهش حاکی از آن است که ۷۰ درصد متخصصان شاخص‌های اعتبارمنابع، دقت درارجاع‌دهی، رعایت امانت، بی‌طرفی علمی، رعایت قواعد نگارشی، روان بودن، معادل‌سازی دقیق اصطلاحات، نظم منطقی در کل اثر و نیز کیفیت حروف‌نگاری، صفحه‌آرایی و صحافی خوب ارزیابی کرده‌اند و ۳۰ درصد از حیث شاخص‌های روزآمدی منابع، جامعیت محتوا، کیفیت تحلیل ضعیف ارزیابی کرده‌اند.

تحلیل نقادانه کتاب روش های تدریس تعلیمات دینی ... (سید محمد دلبری) ۷۱

در پژوهشی دیگر با عنوان "نقدی بر کتاب‌های درسی رشته علوم تربیتی در ایران" سید محمد حسین حسینی و معصومه مطور (۱۳۹۱) نقاط قوت کتاب در بخش شکلی و محتوایی، مواردی چون سلیس و قابل فهم بودن نگارش اثر، رعایت قواعد ویرایشی و نگارشی و معادل-سازی مناسب و استفاده از اصطلاحات تخصصی است. و نقاط ضعف، داشتن غلط‌های چاپی، نامناسب بودن طرح جلد، صحافی و کیفیت چاپ، استفاده نکردن از ابزارهای علمی و تطابق نداشتن با سرفصل‌های شورای عالی بیان شده است.

۵. روش پژوهش

روش‌های ارزیابی کتاب درسی به سه گروه عمده تقسیم می‌شوند: "آراء پاسخ دهندگان"، "ارزیابی از طریق آزمایش" و "تحلیل کتاب درسی". روش تحلیل کتاب درسی روش منتخب پژوهش می‌باشد. این روش ضمن داشتن مزیت‌های دو روش دیگر، از معایبی مانند هزینه‌بر بودن روش آزمایش محور و تردید در پذیرش نتایج در روش آراء پاسخ‌دهندگان مبرا است (میک، ۱۳۹۳: ۲۲-۲۳). هرچند این روش با محدودیت‌هایی نظیر "انتخاب معیارها از سوی ذی‌نفعان"، "زمان در مقابل دقت"، "ذهنیت در مقابل عینیت" و "اهمیت نسبی ملاک" رو بروست (نوریان، ۱۳۹۳: ۶۲-۶۳).

این پژوهش از نوع تحلیل انتقادی است که بر اساس معیارهای محتوایی، ساختاری، زبانی، شکلی و روشی تعیین شده رضی (۱۳۸۸) به مطالعه موردی کتاب «روش‌های تدریس تعلیمات دینی (هدیه‌های آسمانی)» می‌پردازد.

۶. معرفی کلی کتاب

کتاب «روش‌های تدریس تعلیمات دینی (هدیه‌های آسمانی)» اثر اکبر سلیمان نژاد، توسط انتشارات سمت سال ۱۳۹۲ در ۲۳۰ صفحه به چاپ رسیده و تاکنون ۸ بار بدون تغییر، تجدید چاپ شده است. این کتاب دارای پیشگفتار، هفت فصل و فهرست منابع است. اهداف آموزشی و مقدمه در آغاز هر فصل و خود آزمایی در انتهای فصل قرار دارد. در فصل نخست با عنوان "کلیات"، تربیت، مفهوم و متغیرهای آن و نظرات برخی اندیشمندان، مفهوم تربیت دینی، رویکرد، اصول، ویژگی‌ها و اهداف برنامه‌درسی تعلیم و تربیت دینی ارائه شده است. در فصل دوم با عنوان "مراحل رشد تفکر دینی و دین‌شناسی کودکان" برخی نظریه‌ها در این باره ارائه

شده است. فصل سوم تبیین "نقش عناصر فرایند یادگیری در آموزش تعلیمات دینی" (معلم، دانش آموز و...) را عهده‌دار است. در فصل چهارم درباره "فناوری های آموزشی" تعلیمات دینی بحث شده است. فصل پنجم با عنوان "شیوه‌های آموزش معارف اسلامی"، روش‌های آموزش اصول عقاید، اخلاق و احکام ارائه شده است. در فصل ششم و هفتم به ترتیب ارزشیابی و آسیب شناسی تربیت دینی آمده است.

۷. یافته‌های پژوهش

مهم ترین یافته های پژوهش بر اساس شاخص‌های پتجگانه عبارتند از:

۱.۷ شاخص محتوایی

۱.۱.۷ روزآمدی داده‌ها و اطلاعات

منظور از روزآمدی همراهی نویسنده با پیشرفت‌های جدید یک رشته است (منصوریان، ۱۳۹۲: ۹) در روزآمدی، بهره‌مندی از منابع جدید در تولید آثار علمی مورد تاکید است (حسینی، ۱۳۹۷: ۱۳۲).

منبع اصلی کتاب مورد پژوهش، کتاب "روش آموزش تعلیمات دینی در دوره ابتدایی" است که ویژه مراکز و دانشسراهای تربیت معلم رشته آموزش ابتدایی - دانشسراها از نیمه دوم دهه ۷۰ وجود خارجی ندارند - در سال ۱۳۶۷ بدون تمرکز بر اهداف کتاب‌های درسی آن دوره، توسط دفتر تحقیقات و برنامه‌ریزی درسی چاپ شده است (احمدی و همکاران، ۱۳۶۷: پیشگفتار). لذا این منبع هم منسوخ است و هم نگرش و اهداف متفاوتی نسبت به کتاب‌های هدیه‌های آسمان دارد. با این وجود، قریب به اتفاق محتوای فصل پنجم کتاب - فصل محوری کتاب مورد پژوهش - با عنوان "شیوه‌های آموزش معارف اسلامی" بدون هرگونه روزآمدسازی، تکرار بخش عمده‌ای از فصل سوم تا ششم کتاب مذکور است. (احمدی و همکاران، ۱۳۶۷: ۳۰-۱۲۴)

منبع بسیار قدیمی دیگر، کتاب "تعلیمات دینی و روش تدریس آن" است که در سال ۱۳۵۴ به قلم محمد جواد باهنر تألیف شده است. با وجود آوردن عین جملات در صفحه ۱۶۸، از آن نام برده نشده است. (باهنر، بی تا: ۱۷۵)

تحلیل نقادانه کتاب روش های تدریس تعلیمات دینی ... (سید محمد دلبری) ۷۳

الگوی "گزارش عملکرد درسی" در صفحات ۱۸۵-۱۸۶ عینا از کتاب "راهنمای ارزشیابی کیفی توصیفی در کلاس درس" اخذ شده است (بنگرید به: حسنی، ۱۳۸۷: ۱۳۷-۱۳۹)، این الگو حدود یک دهه قبل کنار گذاشته شده و الگوی کاملاً متفاوتی مبنای عمل است. (بنگرید: ستوده و همکاران، ۱۳۹۱: ۱۳)

هم چنین کتاب نسخه‌هایی از راهنماهای تدریس کتاب‌های هدیه‌های آسمان را منبع خود قرار داده که منسوخ می‌باشند. زیرا مربوط به دهه هشتاد و بر اساس نظام آموزشی ۵-۳-۴ هستند. محتوا و ساختار آنها با آنچه در نظام ۶-۳-۳ رخ می‌دهد کاملاً متفاوتند و تناسبی با کتاب های درسی کنونی ندارند.

استفاده از آثار قدیمی و منسوخ عدم روزآمدی داده‌ها و اطلاعات، وجود محتواهای فاقد اعتبار را در پی داشته است. در زیر نمونه‌هایی از آن آورده می‌شود:

۱.۱.۱.۷ معرفی نادرست برنامه‌های درسی نظام آموزشی

در نظام برنامه درسی آموزش و پرورش دو راهنمای برنامه درسی کاملاً متمایز و مصوب شورای عالی آموزش و پرورش وجود دارد. اول: راهنمای برنامه درسی تعلیم و تربیت دینی و دوم: راهنمای برنامه درسی آموزش قرآن. این دو برنامه به ترتیب مبنای تالیف دو کتاب هدیه‌های آسمان و کتاب قرآن هستند و در همه وجوه یعنی منطق و فلسفه وجودی، رویکرد، اهداف، روش‌های یاددهی-یادگیری و روش‌های ارزشیابی کاملاً متمایز هستند. اما کتاب در صفحه ۱۸ آن دو را یک برنامه تلقی می‌نماید. این مطلب نادرست سبب اشتباهات متعددی در سایر بخشها از جمله در صفحات ۱۵، ۱۶، ۱۷، ۱۹ شده است. مثلاً در صفحه ۱۶ آمده است که: "برنامه جدید آموزش قرآن بیش از هر چیز بر اهداف حیطة نگرشی تاکید دارد و...." این در حالی است که این هدف از اهداف آموزش برنامه درسی قرآن نیست و در برنامه درسی دینی آمده است.

۲.۱.۱.۷ عدم انطباق محتوای کتاب با برنامه درسی دوره ابتدایی

در صفحه ۱۵۱ اصولی با نام "اصول حاکم بر برنامه تعلیم و تربیت پایه ششم" آمده است. تمام این اصول از برنامه درسی دوره راهنمایی تحصیلی و متوسطه و پیش دانشگاهی گرفته شده است (مجموعه مصوبات شورای عالی آموزش و پرورش، ۱۳۹۲: ۲۵۰-۲۵۴). این اصول ارتباطی با دوره ابتدایی و کتاب‌های هدیه‌آسمان ندارد. مثلاً در اصل اول تلفیق آموزش قرآن و

دینی بیان شده است. حال آنکه تلفیق در دوره متوسطه دوم رخ می‌دهد. دو کتاب هدیه‌های آسمان و آموزش قرآن در دوره ابتدایی به صورت کاملاً مستقل تالیف و آموزش داده می‌شود.

۳.۱.۱.۷ معرفی اشتباه مهم‌ترین عناصر برنامه درسی دوره ابتدایی

مهم‌ترین عنصر برنامه درسی "رویکرد" برنامه است که مانند چتری بر سایر عناصر از جمله اهداف، روش و ارزشیابی سایه می‌افکند و به آنها جهت می‌دهد (یار محمدیان، ۱۳۹۳: ۴۴). در صفحه ۱۵ کتاب رویکرد برنامه جدید تعلیم و تربیت دینی "جامعیت آموزش" معرفی و مفصل تبیین شده است. این رویکرد مربوط به آموزش قرآن است نه تربیت دینی و هدف آن جلوگیری از فروکاستن آموزش قرآن به روخوانی و روان‌خوانی و آسیب‌های جدی در این حوزه آموزش است (انوشه پور و همکاران، ۱۳۸۸: ۲).

اما رویکرد برنامه جدید تعلیم و تربیت دینی مبتنی بر انسان‌شناسی اسلامی، "فطرت‌گرای توحیدی" است این برنامه با رویکرد به فطرت انسان، برنامه خود را سامان می‌دهد و در اصول، اهداف و روش‌های تعلیم و تربیتی ردپای آن را دنبال می‌کند و به اصلی‌ترین ویژگی‌های فطری انسان نظیر حقیقت‌جویی، خردورزی، گرایش به خیر و فضیلت، زیباگرایی، گرایش به خلاقیت و ابداع توجه دارد (بنگرید به مجموعه مصوبات شورای عالی آموزش و پرورش، ۱۳۹۲: ۸۳-۸۶).

۴.۱.۱.۷ تبیین نادرست اهداف برنامه درسی تعلیم و تربیت دینی در دوره ابتدایی

از اهداف و محورهای آموزش قرآن، ایجاد نگرش‌های صحیح یا تغییر نگرش‌های نادرست دانسته شده است تا از این رهگذر کودکان در نهایت به ایمان و اعتقاد برسند. در همین راستا برنامه جدید، انباشتن ذهن کودکان از مفاهیمی که در ذهن نسبت به آنها تمایل وجود ندارد و تاکید صرف بر مهارت‌هایی که تنها به درد امتحان می‌خورد و آنها را به هنگام ارزشیابی به ظاهر موفق جلوه می‌دهد به کلی طرد شده است. (سلیمان نژاد، ۱۳۹۲: ۱۶). این درحالی است که این اهداف و اصول برنامه درسی تعلیم و تربیت دینی است نه قرآن.

۵.۱.۱.۷ عدم انطباق با کتاب های درسی

برای تبیین تجهیزات در آموزش هدیه‌های آسمان در صفحات ۷۹ تا ۸۱ "کتاب کار" رسانه ای مستقل با کارکرد خاص معرفی و ابزار مناسبی برای توسعه و تعمیق یادگیری، تقویت علاقه مندی به انجام دادن فعالیت ها و بروز ابتکار و خلاقیت دانسته شده است. برای تمرین های آن، کارکردهای دیگری نظیر توسعه اطلاعات و طبقه‌بندی آنها، عمق‌بخشی به ادراکات، واداشتن به تلاش و پویایی و ایجاد انگیزه بیان و تاکید شده است که بدون کتاب کار آموزش کامل نمی‌شود و نمی‌توان به اهداف یادگیری کتاب هدیه‌های آسمان دست یافت. این درحالی است که سال‌ها قبل و با تغییر نظام ۳-۴-۵، ساختار و محتوای کتاب‌های هدیه‌های آسمان در تمام پایه‌ها تغییر یافته و کتاب‌های جدیدالتالیف تولید شده‌اند و "کتاب کار" از چرخه رسمی و غیررسمی آموزش حذف شده است.

۲.۱.۷ اعتبار علمی

از ویژگی‌های کتاب درسی توانایی ارائه مطالب معتبر به یادگیرنده در طی دوره آموزش است (آرمند، ۱۳۹۹: ۴). مطالب نامعتبر، خطاهای علمی و عدم اتقان محتواها در این کتاب دیده می‌شود. از آن جمله:

۱.۲.۱.۷ تبیین نادرست عقاید

در صفحات ۱۰۶-۱۰۷ راه‌های شناسایی پیامبران ذکر شده، که به جز معجزه، سایر موارد نشانه صدق ادعای نبوت نیستند. اموری نظیر مبارزه با فساد و آلودگی یا ترس از خدا و ایمان به خداوند. این امور ویژگی‌های ضروری برای نبی می‌باشند اما وجود آنها در غیر نبی نیز ممکن است. این ویژگی‌ها را نه تنها معصوم که سطوحی از آن را برخی بندگان خداوند نیز دارند.

عصمت نیز راه شناخت نبی ذکر شده است. اما عصمت یک مقام است که انسان می‌تواند با ریاضت شرعی و تهذیب نفس، به آن دست یابد؛ منحصر به پیغمبران نیست، البته هر پیغمبر یا امامی باید معصوم باشد، ولی هر معصومی پیغمبر یا امام نیست. با تهذیب نفس می‌توان نسبت به آینده مصون ماند (جوادی آملی، ۱۳۷۹، ج ۹: ۱۹-۲۲)

"برگزیده شدن از میان مردمی عقب مانده و بی تمدن" نیز از راه‌ها بیان شده و دلیلی برای آن ذکر نشده است.

۲.۲.۱.۷ ریشه‌شناسی نادرست واژگان قرآنی

کتاب، تربیت را از ریشه "ربو" در باب تفعیل و به معنای "زیادت و فزونی" دانسته است. و در لغت به معنی نشو و نمادادن، زیاد کردن، برکشیدن و مرغوب یا قیمتی ساختن می‌داند. اما اکثر لغت‌شناسان تربیت را از ماده‌ی «رب ب» دانسته‌اند که در حالت مضاعف ربّ می‌شود (ابن منظور، ۱۴۱۴، ج ۱: ۳۹۹). ابن فارس، آن را به سه مفهوم می‌داند: «اصلاح الشیء، لزوم الشیء، و ضم الشیء للشیء». اگر به مالک، خالق و صاحب یک چیز رب گفته شده، به این دلیل است که آنها اصلاحگر مخلوق و مملوک خود هستند. لزوم الشیء حکایت از مراقبت مداوم شیء می‌کند که مستمر بودن و تدریج در تربیت از آن برداشت می‌شود (ابن فارس، ۱۴۰۴، ج ۲: ۳۸۱-۳۸۲).

بنابراین از ریشه لغوی چند عنصر اساسی تربیت یعنی عدم اختصاص تربیت به انسان، عدم اختصاص آن به بعدی از ابعاد انسان، ابتدای آن بر علم و آگاهی درک می‌شود (شریف‌القرشی، بی تا، ۲۹-۳۰).

برخی ریشه‌ی تربیت را از «رب و» می‌دانند که براساس اشتقاق اکبر، از ماده‌ی (رب ب) مشتق شده (مصطفوی، ۱۳۶۰، ج ۴: ۲۰) و منحصر در امور جسمانی است (باقری، ۱۳۸۰: ۳۸؛ بهشتی، احمد، بی تا: ۹۸).

۳.۲.۱.۷ برداشت ناصواب از آیه

خداوند متعال می‌فرماید:

إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ لَآيَاتٍ لِّأُولِي الْأَلْبَابِ. مسلماً در آفرینش آسمانها و زمین و رفت و آمد شب و روز نشانه‌های روشن برای خردمندان است (آل عمران: ۱۹۰).

در صفحه ۴ ضمن تعریف تربیت دینی به "پرورش و به فعلیت درآوردن استعدادهاى درونی انسان" از آیه چنین برداشت شده است: "تربیت دینی نه تنها معنادار و ممکن، بلکه امری لازم و ضروری است."

هیچ یک از مفسران و مربیان تربیتی از این آیه امکان، معناداری یا اثبات تربیت دینی را برداشت نکرده‌اند. واژگان، تعبیرات و سیاق آیه به صراحت یا اشاره نیز چنین دلالتی ندارند.

۳.۱.۷ استنادات و ارجاعات

یکی از وجوه علمی بودن کتاب، مستند بودن محتوا و استناددهی به شکل درست می باشد. بی- توجهی به این قاعده در موارد زیر مشهود است:

۱.۳.۱.۷ عدم تبعیت از الگوی واحد در استناددهی

استناددهی محتوا در کتاب، گاه با محوریت نویسنده و گاه با کتاب، گاهی با ذکر صفحه و گاه بدون آن و با قالب های متفاوت است :

الگوی اول: (نام نویسنده، سال نشر و شماره صفحه) مثلا (هترینگتون و پارک، ۱۳۷۳، ص ۲۸۰) در صفحه ۱۳۱

الگوی دوم: (نام نویسنده، سال نشر) مثلا (رحیمی و رضانی، ۱۳۸۷) در صفحه ۱۴۱

الگوی سوم: (نام کتاب) مثلا (غررالحکم) در صفحه ۱۹۳

علاوه بر الگوهای متعدد، گاهی از ویرگول و گاهی از خط مورب استفاده شده است.

ارائه الگوهای متنوع در استنادات قرآنی نیز نمود دارد مثلا:

الگوی اول: (نام سوره، شماره آیه): آیه در صفحه ۵۵

الگوی دوم: (آیه، نام سوره، شماره آیه) در صفحه ۱۱۴

الگوی سوم: آیه: ترجمه آیه (نام سوره / شماره آیه) در صفحات ۱۹۱، ۲۰۷، ۲۰۵

۲.۳.۱.۷ استناد محتوای کاملاً یکسان به ماخذهای کاملاً متفاوت

در تبیین جایگاه تفکر و رد رویکرد ذهن گرا در تربیت در صفحه ۲۰ آمده است :

"در تعلیم و تربیت دینی انباشتن ذهن دانش آموزان از دانستنی ها، اطلاعات و مفاهیم دینی

بدون آنکه هیچ تمایلی برای عملی کردن به آنها وجود داشته باشد(تا پایان پاراگراف)"

این مطالب عیناً در صفحه ۹۳ تکرار شده و به کتاب *storytelling in religious education*

مستند شده است. اما در نخستین بار به کتاب "راهنمای تدریس هدیه آسمان دوم دبستان چاپ

۱۳۸۱ ارجاع شده است .

در ادامه مطلب صفحه ۲۰، حدود ۱۳ سطر به چگونگی توجه به اهداف شناختی پرداخته

شده که عیناً ذیل انواع روش های تدریس در صفحات ۹۳-۹۴ تکرار شده است . در بار

نخست به کتاب راهنمای تدریس پایه سوم هدیه های آسمان و در تکرار آن به کتاب religious perspectives in modern Muslim and Jewish literatures استناد داده است.

۳.۳.۱.۷ استنادات ناروا و ساختگی

استناددهی محتوا به منابعی که فاقد آن محتوا می‌باشند، فراگیر است. استنادات صفحات ۱۹۱، ۱۹۳، ۱۹۵، ۱۹۶، ۱۹۷، ۲۰۰، ۲۰۱، ۲۰۲، ۲۰۳ از آن جمله‌اند. جهت اختصار به چند مورد می‌پردازیم.

مورد اول:

ذیل اصل پنجم از "اصول کلی روش تدریس" در صفحه ۹۲ آمده است:

...عمل به احکام برای دختران در پایان ۹ سالگی به عنوان یک فریضه محسوب می‌شود. ضروری است تا آموزش این بخش از معارف دینی برای دختران با جدیت بیشتری صورت گیرد ... علاوه بر محدود شدن محتوای آموزش، ضروریاتی همچون وضو، نماز و روزه باید در طول ۵ سال و به تدریج آشنایی و عادت به انجام اعمال شرعی در پسران حاصل شود.

با توجه به اینکه محتوا درباره دوره ۵ساله ابتدایی در ایران است و هم چنین موضوع، که مربوط به وضو، روزه و نماز است، انتظار می‌رود این محتوا به مآخذ اسلامی و ایرانی مستند شود نه کتاب pedagogies of religious education نوشته شده توسط گریمیت. محتوای مذکور در آن کتاب نیامده است. بلکه تمام اصول پنجگانه و توضیحات آنها در صفحات ۹۱ تا ۹۳ واژه به واژه در راهنمای برنامه درسی تعلیم و تربیت دینی دوره ابتدایی مصوب جلسه ۷۳۵ شورای عالی آموزش و پرورش آمده و اینجا کپی شده و به این راهنما در متن هیچ اشاره‌ای نشده است.

در صفحه ۸۷ کتاب نیز به کتاب گریمیت ارجاع داده شده که آنجا همین اشکال وجود دارد.

مورد دوم:

در صفحات ۹۱ و ۹۲ تقسیم آموزش دینی کودکان به دو دوره و توضیحات آن، به کارترینا و بوچینگر، چاپ سال ۲۰۰۸ مستند شده است در حالیکه تولید و تالیف برنامه و کتاب های درسی تعلیم و تربیت دینی ۱۳ سال قبل از این کتاب بوده است و این محتوا بی کم و کاست در راهنمای برنامه درسی مصوب و راهنماهای تدریس موجود است.

تحلیل نقادانه کتاب روش های تدریس تعلیمات دینی ... (سید محمد دلبری) ۷۹

مورد سوم: تعریف تربیت دینی به "مجموعه اعمال عمدی و هدفدار که به منظور آموزش گزاره‌های معتبر یک دین به افراد دیگر" به هاید و رایمارز (۲۰۰۸) مستند شده است. این تعریف عینا و سال ها قبل از آن در کتاب سیره تربیتی پیامبر و اهل بیت نوشته سید علی حسینی زاده و محمد داوودی آمده است. از این رو نمی توان به این منبع استناد کرد. این نوع مستندسازی در صفحات ۱۷، ۱۶ و ۱۹ نیز وجود دارد.

۴.۳.۱.۷ عدم ذکر منابع

محتواهای بسیار زیادی از کتاب حاضر که گاه ده‌ها صفحه متوالی است، عینا از آثار قبلی اما بدون ذکر آن آثار آمده است. مثلا: آنچه ذیل نظریه پیازه، نظریه هارمز، نظریه گلدمن (مقدمه، مرحله ماقبل تفکر مذهبی، مثال و توضیح آن) در فصل دوم (۲۶-۳۱) آمده و هم چنین مطالب درباره چگونگی معرفی فریضه روزه، تربیت اخلاق اسلامی در دوره ابتدایی، آموزش وضو، آموزش نماز، آموزش روزه آمده است (۲۷-۳۱، ۱۳۱-۱۳۲، ۱۶۷-۱۷۱) عینا از کتاب آموزش مفاهیم دینی همگام با روانشناسی رشد گرفته شده و نامی از آن برده نشده است (بنگرید به باهنر، ۱۳۸۲: ۶۳-۶۸/۷۱/۲۱۱-۲۱۲/۲۶۱-۲۶۸)

آنچه ذیل "اصول حاکم بر برنامه ..." در صفحات ۱۵۱ تا ۱۶۰ و "روش‌ها و فنون یاددهی و یادگیری" در صفحات ۱۶۰ تا ۱۶۵ آمده عینا از راهنمای برنامه درسی دینی دوره‌های راهنمایی تحصیلی و متوسطه و پیش‌دانشگاهی اخذ شده است (بنگرید به: مجموعه مصوبات شورای عالی آموزش و پرورش، ۱۳۹۲: ۱۷۷-۱۸۴ و ۲۱۰-۲۱۶). اصول کلی روش تدریس در صفحات ۹۱ تا ۹۳ نیز عینا از راهنمای برنامه درسی دوره ابتدایی آمده است. (همان: ۱۲۱-۱۲۳) پیش از این بیان شد که اکثر محتوای فصل اصلی کتاب از کتاب روش آموزش تعلیمات دینی دوره ابتدایی سال ۱۳۶۷ اخذ شده است. تطبیق محتوا در جدول صفحات بعد آمده است

ردیف	موضوع	صفحه در کتاب روشهای تدریس تعلیمات دینی (هدیه‌های آسمانی)	صفحه در کتاب کد ۶۰۰۱، چاپ ۱۳۶۸
۱	(روش تدریس خداشناسی)داستان‌ها و نمونه‌ها	۹۵-۹۷	۴۵-۴۶
۲	شیوه پرسش و پاسخ و...	۹۷-۱۰۰	۴۷-۵۰
۳	شیوه گردش علمی	۱۰۰	۵۰
۴	شیوه نمایشی	۱۰۱	۵۰-۵۱
۵	برخی سوالات و شیوه پاسخ به آنها	۱۰۱-۱۰۴	۵۱-۵۴
۶	روش تدریس نبوت	۱۰۴	۶۰

۸۰ پژوهش‌نامه انتقادی متون و برنامه‌های علوم انسانی، سال ۲۳، شماره ۲، تابستان ۱۴۰۲

۶۰-۶۱	۱۰۵	نیاز انسان به پیامبران	۷
۶۱-۶۲	۱۰۶-۱۰۷	راه‌های شناسایی پیامبران	۸
۶۲-۶۳	۱۰۷	پیامبران بزرگ	۹
۶۳-۶۶	۱۰۷-۱۰۹	برخی مسایل مناسب برای طرح برای دانش آموزان	۱۰
۶۸-۶۹	۱۱۰ کی (باحذف سه پاراگراف میانی)	قرآن معجزه جاودانی پیامبر اسلام	۱۱
۷۴-۸۰	۱۱۲-۱۱۸	روش تدریس معاد در دوره ابتدایی	۱۲
۸۷-۸۹	۱۱۸-۱۲۱	روش تدریس امامت	۱۳
۹۷	۱۲۴	نکات اساسی در احکام اسلامی	۱۴
۹۸-۱۱۰	۱۲۵-۱۲۷	روش تدریس نماز	۱۵
۱۰۵	۱۲۷	روش تدریس روزه	۱۶
۱۰۵-۱۰۶	۱۲۹	برخی نکات در تدریس روزه	۱۷
۱۲۵-۱۲۶	۱۳۲-۱۳۴	اصول کلی در تدریس مسایل اخلاقی و تربیتی	۱۸
۱۲۶-۱۲۸	۱۳۴-۱۳۵	روش تعلیم چند نمونه از مسایل اخلاقی و ...	۱۹
۱۲۸-۱۲۹	۱۳۵-۱۳۶	احترام به پدر و مادر	۲۰
۱۳۰-۱۳۱	۱۳۷	پاکیزگی و رعایت بهداشت	۲۱
۱۳۱-۱۳۲	۱۳۸-۱۳۹	انتخاب دوست و همشین	۲۲
۱۳۲-۱۳۴	۱۳۹-۱۴۰	برخی نکات در تدریس مسایل اخلاقی و تربیتی	۲۳

۵.۳.۱.۷ جامع نبودن فهرست منابع

محتوا از منابعی بهره‌برده که در فهرست منابع موجود نیست. در راس این منابع، قرآن کریم است. از کلام‌های نهج البلاغه نیز در صفحه ۴ و از خطبه‌ها در صفحه ۴۷ و ۲۱۰ استفاده شده است. استناد به مجمع‌البیان را در صفحه ۱۰۲، اصول کافی و البحار را در صفحه ۹۸ مشاهده می‌کنیم ولی در فهرست منابع نیامده‌اند.

۶.۳.۱.۷ عدم رعایت ترتیب حروف الفبایی در فهرست منابع

ترتیب فهرست منابع زبان انگلیسی درست است. اما منابع فارسی و عربی اینگونه نیستند. در زیر اشکالات ارائه شده است:

آرین باید قبل از آمدی، احمدی اصغر قبل از احمدی سید احمد و آن قبل از احمدی غلامعلی، ادیب قبل از اسکندری، باقری بعد از انوشه پور، تقوی نسب بعد از پژوهشگاه بیاید.

جوادی آملی باید بعد از تقوی، حاجی شریف بعد از حاجی ده آبادی، حجتی بعد از حاجی شریف، حر عاملی در صفحه دوم بعد از حجتی و رحمانی قبل از رحیمی بیاید. روزن قبل از روسو، سادئی قبل از ستیر، طباطبائی بعد از صباغ پور باید بیاید. عالمی، باید بعد از طباطبائی، عرسان قبل از عزیزی، علیخانی بعد از عزیزی، فتحی آذر قبل از فرمیپنی، کله قبل از کیوانفر، مشایخی بعد از محمدی، مظاهری بعد از مطهری، مهدیان بعد از منصور، یاب قبل از یغما بیاید.

۷.۳.۱.۷ عدم رعایت امانت

در صفحه ۱۷، مستند به کتاب باهنر (۱۳۸۲) آمده است: "ثالثا احساس خوب و خوشایندی به واسطه فعالیت بیشتر در امر یادگیری در دانش‌آموزان ایجاد می‌کند که به خصوص برای درس قرآن فوق‌العاده اهمیت دارد."

در کتاب باهنر درس دینی بوده است و در این کتاب به قرآن تغییر یافته است. در تبیین ویژگی پنجم در همان صفحه به سند اصلی یعنی کتاب احمدی و همکاران، این جملات اضافه شده است: "بر این اساس دانش‌آموزان موظف نیستند ترجمه آیات و مفاهیم قرآنی را حفظ کنند و ... و مفاهیم پرسش نمی‌کند."

از دیگر جلوه‌های عدم رعایت امانت در این کتاب، اضافه نمودن ناروای عبارات بسیار محدود از یک منبع به یک محتوا و استناد محتوای جدید به منبعی که عبارات از آن اخذ شده می‌باشد. نمونه بارز آن در بحث توجه به جنبه‌های عاطفی و نگرشی و تاکید بر عمل در صفحه ۱۶ دیده می‌شود که با اضافه کردن عباراتی ضمن تغییر و تحریف محتوای اصلی (راهنمای برنامه درسی تعلیم و تربیت دینی)، آن را به منبع دیگری که فاقد این محتواست (کتاب آقای انوشه پور)، مستند کرده است.

۴.۱.۷ جامعیت

جامعیت اثر از طریق بررسی میزان پوشش جامع اهداف و موضوعات مرتبط فهم می‌شود (منصوریان، ۱۳۹۲: ۷). این اثر از میان اساسی‌ترین عناصر برنامه درسی یعنی هدف، محتوا، روش، مواد و منابع و ارزشیابی (ملکی ۱۳۹۱: ۳۶) به منابع، روش و ارزشیابی پرداخته و به عنصر محتوا توجهی نشده است. به همین دلیل روش‌ها تناسبی با محتوای کتاب‌های هدیه‌های آسمان

ندارند. از سوی دیگر روش‌ها همان روش‌های سنتی هستند و به روش‌های جدید اعتنا نشده است. امروزه با توسعه اطلاعات و ارتباطات و نیز ظهور روش‌های آموزش مجازی، معلمان بیش از گذشته مشتاق یادگیری و فنون نوین آموزش و تدریس هستند (عبداللهی، ۱۳۹۹: ۳۲۲). به عنصر هدف که سایر عناصر یعنی محتوا، روش و ارزشیابی بر اساس آن تعیین وجهت-دهی می‌شوند به شکل بایسته پرداخته نشده است. مقدمه کتاب برای تبیین هدف به این جمله اکتفا کرده است: "تدوین چنین کتابی گامی مهم در جهت آشنایی، توسعه، ترغیب و ترویج یادگیری تعلیمات دینی است." این هدف، هدف کتاب‌های آموزش دین است نه کتاب‌های روش تدریس دینی. به عبارت دیگر هدف این کتاب با توجه به مخاطبان آن می‌بایست ارائه الگوها، اصول، مبانی تدریس و ارزشیابی باشد تا به مربی کمک کند به اهداف تربیت دست یابد.

به توضیح مفاهیم اصلی حوزه تدریس و تفکیک آنها همچون آموزش، تدریس، مدل، الگو، رویکرد، فنون، مهارت و روش پرداخته نشده است. نبود تعریف معتبر این مفاهیم، خواننده را میان این مفاهیم سر در گم کرده است.

۵.۱.۷ نوآوری

نوآوری و نبودن شامل طرح نظریه علمی جدید، ارائه ساختار علمی نو، به کارگیری ادبیات روزآمد، طرح افق نو و خلاقیت ویژه، تنظیم جدید مباحث و طرح استدلال نو است (حسینی، ۱۳۹۷: ۱۳۴)

کتاب به دلیل بهره‌نگرفتن از منابع جدید و روزآمد، تحلیل‌های ناقص، عدم جامعیت داده‌ها و اطلاعات و ... قابل اتکا نمی‌باشد و بینش، برداشت یا الگوی جدید و بدیع به خواننده ارائه نمی‌دهد. مثلاً در فصل فناوری‌های آموزشی از ابزارهایی مانند اسلاید و فیلم استریپ نام می‌برد. (سلیمان نژاد، ۱۳۹۲: ۷۵) این ابزارها مربوط به سالهای ۱۹۷۰ است (عبداللهی، ۱۳۹۹: ۳۲۰). درباره روش‌ها و ارزشیابی پیش از این نکات مربوط ارائه گردید.

۲.۷ شاخص ساختاری

در این قسمت شاخص‌های ساختاری کتاب شامل جامعیت ساختاری، رعایت نظم منطقی و انسجام مطالب بررسی خواهد شد.

۱.۲.۷ جامعیت ساختار

این اثر از حیث جامعیت ساختاری دارای پیشگفتار، مقدمه فصول، فهرست تفصیلی، خودآزمایی و فهرست منابع است. نکته قابل تامل ورود مقدمه فصول به بحث اصلی یا طرح مسائل متکثر و بی تناسب با عنوان فصل است. مثلاً محتوای مقدمه فصل شیوه های آموزش معارف اسلامی در صفحات ۸۶ تا ۹۰ به موضوع اصلی وارد شده است و حالت مقدمه ندارد. فهرست تفصیلی مناسب است. هرچند رویه واحدی نداشته و برخی از عنوان های مهم حذف شده اند مثل آموزش وضو، نماز و روزه از صفحات ۱۶۵ تا ۱۷۰.

اهداف اثر، خلاصه فصول، جمع بندی کلی کتاب، نتیجه گیری و پیشنهادها، معرفی منابع برای مطالعه بیشتر و پیشنهاد پژوهش در هر فصل نیامده است. همچنین از واژه نامه و نمایه ها استفاده نشده است.

کتاب حاضر جزء آثاری است که به عنوان راهنمای تدریس شناخته می شوند و خود باید الگوی مناسب آموزش و فنون تدریس را انتخاب کرده باشند. تعیین اهداف جامع در ابتدای هر فصل برای جهت دهی به مخاطب و نیز ارائه خلاصه ای از مباحث اساسی به منظور درک کلی خواننده در پایان هر فصل باید در کتاب باشد (عبداللهی، ۱۳۹۹: ۳۱۷). این کتاب فاقد خلاصه فصل است. اهداف آموزشی فصول از جامعیت برخوردار نمی باشند. زیرا تنها اهداف شناختی را پوشش می دهند.

در کتاب درسی با رسالت راهنمای تدریس، استفاده از شکل و نمودار و تصویر می تواند به فهم بهتر متن کمک کند (همان). در این اثر از نمودار استفاده نشده و از جدول محدود بهره برده است و منبع آنها مشخص نیست. از مجموع ۴ جدول تنها دو جدول شماره دارند.

۲.۲.۷ نظم منطقی و انسجام درونی

۱.۲.۲.۷ ارتباط عنوان فصل ها با عنوان کتاب

عنوان فصل های اول تا چهارم و ششم با عنوان کتاب ارتباط دارد. عنوان فصل پنجم "شیوه های آموزش معارف اسلامی" است. نقطه تمایز آن با عنوان کتاب یعنی "روش های تدریس تعلیمات دینی (هدیه های آسمانی)" روشن نیست.

عنوان فصل هفتم یعنی آسیب‌شناسی تربیت دینی با موضوع تربیت دینی ارتباط دارد اما با عنوان کتاب که روش‌های تدریس است ارتباط مستقیم ندارد. چنانچه این بخش منحصرآ آسیب‌شناسی روش‌های تدریس را پوشش می‌داد این هماهنگی جلوه می‌یافت.

۲.۲.۲.۷ ارتباط فصل‌ها با یکدیگر

ارتباط میان فصول کتاب نظام مند نیست. فصل‌ها مرتبط و مبتنی بر یکدیگر طراحی نشده‌اند. از اصول سازماندهی محتوا توالی بیانی، زمانی، مکانی، ساده به پیچیده، کل به جزء یا نظر به عمل است (حسینی، ۱۳۹۷: ۱۲۵) در این اثر هیچکدام از انواع توالی دیده نمی‌شود.

۳.۲.۲.۷ ارتباط موضوعات فصل با عنوان فصل

عنوان فصل دوم "مراحل رشد تفکر دینی و دین‌شناسی کودکان" است. بر همین اساس نظریات مربوط به مراحل رشد (فولر، پیازه و...) با عنوان فصل مرتبط می‌باشند. دو مبحث با عنوان فصل ارتباطی ندارند:

یک: دیدگاه پدیدارشناختی به تربیت دینی: این بخش، بر اساس دیدگاه پدیدارشناسی به روش آموزش دین به کودکان، مزایا و معایب آن می‌پردازد نه به مراحل رشد، تطور و تحول دین‌شناسی کودکان.

دو: بحث تربیت دینی به شیوه تجربی: ذیل این عنوان دو رویکرد متفاوت آموزش دین یعنی پدیدارشناختی و تجربی مقایسه شده و مزایا و معایب دو روش بررسی شده است. بنابراین با عنوان فصل سازگار نیست.

عنوان‌ها و مطالب زیر فصل دوم و سوم به طور کلی با عنوان فصل‌های مذکور هماهنگ است.

مقدمه فصل چهارم با کتاب‌های هدیه‌های آسمان هیچ ارتباطی ندارد. زبان و ادبیات آن نیز متفاوت از ادامه بحث است.

در صفحه ۱۴۰ عنوان و محتوای "آموزش معارف اسلامی در پایه ششم" که با هدف معرفی ساختار، اهداف و اجزاء کتاب ششم آمده است، با شیوه آموزش که محور فصل است، هماهنگی ندارد.

در ادامه فصل محتوای ذیل عنوان "نقد رویکرد روان‌شناختی دیدگاه فائلان به تاخیر آموزش دین" ارتباطی به شیوه‌های تدریس دینی ندارد بلکه به امکان یا عدم تربیت دینی در سنین کودکی می‌پردازد. مناسب‌تر آن است که در فصل دوم بعد از نظریه‌هایی که به مراحل رشد تفکر دینی می‌پردازند، آورده شود.

عنوان دیگری که با عنوان فصل ارتباط ندارد، "اصول حاکم بر برنامه تعلیم و تربیت دینی پایه ششم" است. این اصول ناظر به روش های تدریس نیست.

عنوان و محتوای "روش ها و فنون یاددهی- یادگیری" با عنوان فصل هماهنگ است اما این روش‌ها مربوط به دوره متوسطه اول است نه دوره ابتدایی. (مجموعه مصوبات شورای عالی آموزش و پرورش، ۱۳۹۲: ۲۹۵-۲۹۰). علاوه بر آن مشخص نیست چرا پس از آن که اصول و روش تدریس موضوعات توحید، نبوت، امامت و اخلاق بیان شده، دوباره آورده شده است.

عنوان فصل ششم ارزشیابی است. از آنجا که ارزشیابی بخشی از فرایند تدریس است این فصل مرتبط با عنوان کتاب است. اما عنوان و محتوای بخش "توجه به هنر برای ترسیم چهره زیبای الگوهای دینی" هیچ نسبتی با عنوان و سایر محتوای این فصل ندارد.

۴.۲.۲.۷ ارتباط محتوای زیر تیترها با تیترها

در فصل پنجم آنچه ذیل عنوان "انواع روش تدریس" بیان شده با عنوان آن ارتباطی ندارد. در ادامه عنوان "اصول حاکم بر برنامه تعلیم و تربیت دینی پایه ششم" قرار دارد. این اصول فاقد ارتباط با برنامه درسی تعلیم و تربیت دینی دوره ابتدایی هستند. مثل تلفیق آموزش قرآن و دینی. (مجموعه مصوبات شورای عالی آموزش و پرورش، ۱۳۹۲: ۲۴۸-۲۵۵).

۳.۲.۷ تکرار محتوا

تکرار بی‌دلیل، انسجام محتوا را خدشه دار می‌کند. عنوان و توضیحات "توجه به هنر برای ترسیم چهره زیبای الگوهای دینی" در صفحه ۱۸-۱۹ آمده و عینا در صفحه ۱۷۷ تکرار شده است.

نقش ارزشیابی در صفحه ۷۱-۷۲ آمده است: "ارزشیابی به منزله مهم ترین بخش در فرایند آموزش... (۵ سطر ادامه می‌یابد). این محتوا عینا دوبار دیگر تکرار شده است. در صفحه ۱۷۳ ذیل عنوان "ارزشیابی از آموخته‌های دینی دانش‌آموزان" و در صفحه ۱۷۷.

در صفحه ۱۶۵ ذیل عنوان "آموزش وضو" سه سطر آمده است. "مناسب است... و سپس وضوگرفتن را عینا تکرار کند". و در آخرین پاراگراف صفحه بعد، ذیل همین موضوع تکرار شده است. ذیل "آموزش نماز" در صفحات ۱۶۶ و ۱۶۷ پنج سطر آمده است: "با توجه به محیط مناسب... برخوردار کند." که در صفحه ۱۲۵ ذیل عنوان "روش تدریس نماز" قبلا آمده بود. آنچه در ابتدای صفحه ۱۲۸ آمده، عینا ذیل عنوان "آموزش روزه" در صفحات ۱۶۹ و ۱۷۰ تکرار شده است.

برخی اصول بیان شده در صفحه ۲۰ یا عین آنها قبلا آمده است مثل اصل "توجه به توانایی‌ها و محدودیت‌های رشد شناختی و رشد تفکر دینی کودکان" که در صفحه ۱۶ به عنوان اصل سوم کامل توضیح داده شده یا مانند اصل "تلاش برای فراهم کردن زمینه‌های مناسب به منظور استنباط و نتیجه‌گیری خود دانش‌آموزان از مطالب..." که مضمون آن در صفحه ۱۹ ذیل عنوان "دانش آموز محوری" بیان شده است.

علاوه بر تکرارهای بی‌کم و کاست، تکرار مضامین بسیار گسترده وجود دارد. از جمله در صفحه ۵۱، سومین صفت از صفات معلم دینی (احاطه بر علوم دینی) با بیانی متفاوت با عنوان "شرایط علمی معلم دینی" در صفحه ۵۲ ذکر شده است.

مضمون پیشنهادات صفحات ۱۲۵ تا ۱۲۷ در قالبی دیگر در صفحات ۱۶۷ تا ۱۶۹ تکرار شده است. این نوع تکرار در بخش "نقش آموزگار" از فصل سوم و آسیب‌های ارائه شده در فصل هفتم فراوان دیده می‌شود. (بنگرید: سلیمان نژاد، ۱۳۹۲: ۱۹۱-۲۱۴)

۳.۷ شاخص شکلی

در این شاخص تناسب حجم کتاب، تناسب حجم صفحات هر فصل با فصل‌های دیگر، کیفیت طرح روی جلد، حروف‌نگاری و صفحه‌آرایی و صحافی بررسی می‌شوند.

حجم کتاب متناسب با تعداد واحد درس است. فصل روش‌های آموزش، بیشترین حجم را به خود اختصاص داده است و معادل مجموع ۴ فصل نخست است. فصل ششم کتاب یعنی ارزشیابی، کمترین حجم را دارد. با توجه به نقش ارزشیابی در فرایند آموزش (ملکی، ۱۳۹۱: ۹۰-۹۲) اهتمام بیشتر به این بخش انتظار می‌رود

طراحی زیبای جلد کتاب و رنگ مناسب آن در هر زمان می‌تواند مخاطب را به سوی مطالعه کتاب جلب کند (رحمانی و ظفرآبادی، ۱۴۰۰: ۱۷۲). استفاده از تصویرکوبه و قرار

تحلیل نقادانه کتاب روش های تدریس تعلیمات دینی ... (سید محمد دلبری) ۸۷

گرفتن آن در فضای آسمان در طرح روی جلد می‌تواند استعاره از رابطه میان یادگیری دین (تعلیمات دینی) و ورود به عالم بالاتر باشد و در تناسب با ویژگی‌های مخاطب و ماهیت موضوع یعنی تربیت دینی است.

از تصاویر در متن کتاب استفاده نشده است. در حالی که تصاویر آموزشی وظیفه‌ای اساسی در انتقال یادگیری، تسهیل فهم، به خاطر آوری محتوا دارند (هارتلی، ۲۰۰۵: ۳۲۴). در صفحه‌آرایی از الگوی واحدی برای آغاز فصل‌ها پیروی نشده است. برخی فصل‌ها از صفحه فرد شروع شده‌اند. مانند فصل اول و سوم و برخی مانند فصل ششم و هفتم از صفحه زوج.

در ارایه تیترا در فصول مختلف از فونت‌های یک اندازه استفاده نشده است. علاوه بر آن در برخی موارد فونت‌های ذیل یک تیترا، درشت‌تر از آن شده است. مثال‌های ذیل "روش تعلیم چند نمونه از مسائل اخلاقی و تربیتی" در صفحه ۱۳۱ اینگونه است. قطع و صحافی کتاب مناسب است.

۴.۷ شاخص زبانی

شاخص‌های زبانی نسبت به سایر شاخص‌ها بیشتر رعایت شده است. با این وجود اشکالات زیر در متن دیده می‌شود:

۱.۴.۷ اشتباهات تایپی

برخی اشتباهات در متن وجود دارد: مثلاً تحقیق به جای تحقق (صفحه ۲۱)، نمی‌دانیم به جای می‌دانیم (صفحه ۱۰۲)، حیراند به جای میراند (صفحه ۱۱۵)، مردی به جای مرداری همان صفحه، فرضیه به جای فریضه (صفحه ۱۲۸) و اساسی به جای احساسی (صفحه ۱۳۹).

۲.۴.۷ عدم ارائه معادل برای اصطلاحات علمی

برای واژه‌هایی مانند پدیدارشناختی (صفحه ۲۶)، درونی‌سازی (صفحه ۱۳۱)، خودپروری و دیگر پروری (صفحه ۱۳۲)، رویکرد شناختی رشد دینی، پژوهشگران تحولی و تفکر منطقی (صفحه ۱۴۵) و بالاخره تفکر سحری (صفحه ۱۴۶) معادل ارائه نشده است.

۳.۴.۷ پاراگراف‌های طولانی

پاراگراف‌بندی درست، سهم بسیار زیادی در فهم آسان و روان مطالب دارد. هم زیاده‌روی و هم کوتاهی در ایجاد پاراگراف، مطالعه را دچار دست انداز می‌کند (بابایی، ۱۳۹۴: ۱۷۲). این مهم در کتاب رعایت شده است. هرچند گاهی اوقات طول یک پاراگراف نزدیک یا بیش از یک صفحه شده است. مانند صفحه ۴۹-۴۸، ۸۱-۸۲، ۱۴۱-۱۴۲، ۱۶۵-۱۶۶. آنها می‌توانستند کوتاه‌تر و متمرکز بر یک موضوع ارائه شوند.

محتوای فصول یک‌دست نمی‌باشند. به عبارت دقیق‌تر زبان و ادبیات متفاوتی بر فصول حاکم است. به گونه‌ای که نگارش آن توسط قلم‌های گوناگون دریافت می‌شود. کپی محتواها از منابع مختلف که ادبیات متفاوتی داشته‌اند و پیش از این به آنها پرداختیم، علت این نقص جدی می‌تواند باشد.

۵.۷ شاخص روشی

در این شاخص تناسب روش تحقیق با موضوع کتاب و رعایت بی‌طرفی علمی در بررسی‌ها و داوری‌های کتاب ارزیابی می‌شود.

کتاب دانشگاهی بایستی ماهیتی آموزشی داشته باشد تا دانش یا مهارت مشخصی را به خواننده بیاموزد. بنابراین شیوه بیان نویسنده بایستی به گونه‌ای باشد که با نظریه‌های یادگیری و توصیه‌های عملی این نظریه‌ها سازگار باشد (منصوریان، ۱۳۹۲: ۱۵). از همین رو باید با بهره‌گیری از الگوهای آموزشی در ارائه محتوا و ایجاد فضای گفتگو و مباحثه، فهم اقناعی موضوعات را به همراه داشته باشد (ملکی، ۱۳۸۵: ۱۵). کتاب درسی رسانه یادگیری است به همین دلیل باید از منطق یادگیری تبعیت کند. یادگیری "کسب کردنی است" نه انتقال دادنی. مفاهیم باید در ذهن شکل بگیرند و متولد شوند. تکوین مفاهیم به فعالیت و درگیری مستمر فراگیر نیاز دارد و زمانی اتفاق می‌افتد که خواندن با تفکر همراه شود. علاوه بر فعالیت درونی لازم است تعامل موثر و قابل مشاهده‌ای نیز بین فرد و محیط به وجود آید به گونه‌ای که فرد بتواند "سؤال کند"، "اطلاعات گردآوری کند"، "به تجزیه و تحلیل آنها بپردازد"، "استنتاج کند"، "قضاوت کند" و "نقد و بررسی کند". برای این اساس در محتوای کتاب باید فرصت‌های یادگیری کافی و مناسب برای یادگیرنده پیش‌بینی شود و او را به فعالیت وادار کند (آرمند و ملکی، ۱۳۹۱: ۳۲-).

۳۳). به این مهم در محتوای کتاب توجه نشده و امکان فعالیت‌های درونی یا بیرونی فراهم نشده است.

در پایان هر فصل، بخشی با عنوان "خودآزمایی" قرار دارد. سئوالات خودآزمایی از میان هدف‌های شناختی، عاطفی و حسی - حرکتی تنها برارزایی هدف‌های شناختی تمرکز دارد و در هدف‌های شناختی، پایین‌ترین سطح شناخت یعنی "دانستن" (کیا منش، ۱۳۹۰: ۷۰) سنجش می‌شود و سایر سطوح موضوعیت ندارند. از این رو شرایط لازم برای اندیشه‌ورزی و تفکر (فعالیت درونی) یا تعامل موثر و قابل مشاهده با محیط آموزش (فعالیت بیرونی) را ندارد.

از موارد دیگر موثر در یادگیری، آمادگی روانی و عاطفی برای یادگیری است. یادگیری امری درونی است و به شرطی محقق می‌شود که انگیزه درونی محقق شود (آرمنند و ملکی، ۱۳۹۱: ۲۴). ایجاد انگیزه می‌تواند مبتنی بر پرسش باشد که یکی از مهم‌ترین شیوه‌های یادگیری فعال است. این شیوه به دانشجو کمک می‌کند که مهارت‌های پرسشگری خود را تقویت کرده و بر مبنای استدلال منطقی به پاسخ مورد نظر برسد (منصوریان، ۱۳۹۲: ۵). ایجاد انگیزه برای یادگیری هر فصل می‌تواند در مقدمه آن فصل رخ دهد. نویسنده می‌تواند با بیان صریح یک یا دو سؤال یا با سازماندهی ویژه محتوا، فراگیر را برای درگیر شدن با محتوا آماده نماید. تنها مقدمه فصل هفتم تا حدودی انگیزه فراگیر را برای یادگیری آن فصل بر می‌انگیزد.

نکته مهم دیگر در روش ارائه محتوا، تفاوت سهم مباحث نظری و کاربردی است. اگر کتابی در زمینه فلسفه باشد، محور اصلی مطالب آن مربوط به درج نظرات فیلسوفان و تفسیر آنان و اگر کتابی در خصوص آموزش قواعد زبان باشد، به شیوه یادگیری پرداخته می‌شود (رحمانی و ظفرآبادی، ۱۴۰۰: ۱۷۱). این جا موضوع روش‌های تدریس هدیه‌های آسمان است. استفاده از روش‌های مناسب تدریس بر اثربخشی آموزش می‌افزاید. جدا از به روز نبودن روش‌های ارائه شده، در معرفی این روش‌ها از الگوی آموزشی که زمینه‌های تحقق یا عملیاتی نمودن آن‌ها در موقعیت‌های آزمایشی یا واقعی باشد، استفاده نشده و آنچه ارائه شده تنها اطلاعاتی کهنه است که باید حفظ کرد. به عبارتی دیگر زمینه برای اجرای آن توسط دانشجو در محیط آموزش ایجاد نشده است. این ادعا در مورد بحث ارزشیابی نیز صادق است. کتاب فاقد داوری اندیشه‌هاست. بنابراین نقدی در این زمینه وجود ندارد.

۸. نتیجه‌گیری

در آغاز پژوهش پنج سؤال محوری ناظر بر شاخص‌ها ارائه گردید. پاسخ پرسش‌ها به شرح زیر است:

۱. میزان و چگونگی رعایت شاخص‌های محتوایی درتالیف کتاب:

کتاب به دلیل عدم استفاده از منابع معتبر و جدید فاقد داده‌های روزآمد است. علاوه بر آن درباره برنامه‌های درسی نظام آموزشی، برنامه درسی تعلیم و تربیت دینی دوره ابتدایی، اصول، رویکرد و اهداف برنامه، منابع، ابزارهای آموزشی و کمک آموزشی و ارزشیابی، اطلاعات نادرست به مخاطب ارائه می‌دهد. تبیین نادرست منحصر به حوزه کتاب و برنامه درسی نمی‌شود. در برخی موارد تبیین ناصواب آیات، مفاهیم و آموزه‌های دینی را شاهد هستیم. اطلاعات قدیمی و منسوخ شده به وفور در متن دیده می‌شود. استفاده از کتاب‌های دهه پنجاه و شصت و عدم بهره‌بردن از نسخه‌های جدید راهنماهای تدریس منشا این نقص است. در مباحث مربوط به ارجاع‌دهی، نداشتن الگوی واحد دراستنادات، استنادهای جعلی، استناد به محتواهای نادرست، عدم استناددهی به محتواهایی که عیناً از سایر کتب آمده و گاه بیش از ده‌ها صفحه می‌باشد، جامع نبودن منابع و عدم رعایت امانت مشهود است. کتاب از جامعیت لازم برخوردار نیست. از میان عناصر حوزه تدریس به برخی اصلاً پرداخته نشده مانند محتوا و به هدف که محور تدریس است، به اشاره‌ای اکتفا شده است. الگوهای تدریس نوین نیامده و مفاهیم مربوط به تدریس تعریف نشده‌اند. کتاب در روش ارائه، محتوا و ساماندهی فاقد هرگونه نوآوری و خلاقیت است و از کتاب‌های قبل از خود رشد یافته‌تر نیست بلکه به سبب نواقص آن ضعیف‌تر نیز می‌باشد و با توجه به استفاده از مطالب ناهمگون و قدیمی فاقد هویت مستقل است.

۲. میزان و چگونگی توجه به معیارهای ساختاری:

این اثر از حیث جامعیت ساختاری دارای پیشگفتار، مقدمه فصول، فهرست تفصیلی، خودآزمایی و فهرست منابع است. اما دارای نقاط ضعف مهم و قابل تاملی هستند. کتاب فاقد اهداف جامع اثر و فصول، خلاصه فصول، جمع‌بندی کلی کتاب، نتیجه‌گیری و پیشنهادها، معرفی منابع برای مطالعه بیشتر، شکل و نمودار، پیشنهاد پژوهش در هر فصل، واژه‌نامه و نمایه است.

از جدول محدود ولی ناقص استفاده شده و منبع آنها مشخص نیست. ارتباط فصل ها با یکدیگر نظام مند نیستند و محتوای فصول وابسته به یکدیگر نمی باشند. موارد متعدد عنوان زیر فصل ها و محتوای آنها با عنوان فصل هماهنگ نیست. مواردی وجود دارد که عنوان تیرها با محتواها همخوان نیست. تکرار عینی محتوا متعدد وجود دارد. تکرار مضامین نیز بسیار زیاد می باشند. از این رو کتاب فاقد نظم منطقی و ساختار منسجم است.

۳. میزان و چگونگی توجه به شاخص های شکلی:

از نقاط مثبت کتاب تناسب حجم با تعداد واحد درس است. قطع و صحافی کتاب نیز مناسب است. طرح روی جلد در تناسب با ویژگی های مخاطب و ماهیت موضوع یعنی تربیت دینی است. در حوزه شکلی عدم تناسب حجم برخی فصول، عدم بهره گیری از تصاویر در متن، نداشتن الگوی واحد برای آغاز فصل ها و رویه واحد در انتخاب فونت در موقعیت های یکسان از نقاط ضعف است.

۴. میزان و چگونگی توجه به شاخص های زبانی:

شاخص های زبانی نسبت به سایر شاخص ها بیشتر رعایت شده است: رعایت قوانین عمومی نگارش و ویرایش تخصصی کتاب، استفاده از علائم سجاوندی، پرهیز از کاربرد زیاد جملات مرکب، پرهیز از به کارگیری واژگان مهجور، استفاده از جملات مثبت به جای منفی، به کارگیری کمتر جملات معترضه، پرهیز از به کارگیری ساختار فارسی زبان کهن، پرهیز از سره نویسی، پرهیز از گرته برداری نادرست از زبان بیگانه، روان و رسا بودن متن. با این وجود، اشتباهات تایپی، عدم ارائه معادل برای اصطلاحات علمی، پارگراف های طولانی در متن مشاهده می شود.

از مهم ترین اشکالات زبانی حاکم بر کل کتاب عدم حاکمیت زبان و ادبیات واحد و به عبارتی وجود قلم های متفاوت در درون فصل هاست.

۵. میزان و چگونگی توجه به شاخص های روشی:

در باب تناسب روش ارائه محتوا با موضوع کتاب یعنی روش تدریس، عدم تبعیت از الگوهای آموزشی و عدم بهره گیری از دلالت های نظریه های یادگیری در طراحی و تالیف کتاب از نقدهای اساسی این اثر است. عدم حضور مخاطب در فرایند آموزش، بی توجهی به اندیشه و اندیشه ورزی، عدم ایجاد ارتباط با محیط پیرامون آموزش، عدم

ایجاد انگیزه برای یادگیری، کاربردی نبودن محتوا، همگی نشانه‌هایی از عدم تناسب روش ارائه محتوا با روش های تدریس است.

کتاب‌نامه

قرآن کریم

- احمدی، علی اصغر و سید عبدالوهاب طالقانی، محمود حسینی، محسن قرائتی (۱۳۶۷)، روش آموزش تعلیمات دینی در دوره ابتدایی، تهران: شرکت چاپ و نشر ایران
- انوشه پور، ابوالفضل و الهه ستوده، غلامعباس سرشور خراسانی، مسعود وکیل (۱۳۸۸)، کتاب معلم آموزش قرآن پنجم دبستان، تهران: اداره کل چاپ و توزیع کتاب‌های درسی
- ابن‌فارس، احمد (۱۴۱۰ق)، معجم مقاییس‌اللغه، بیروت: الدارالاسلامیه
- ابن‌منظور، محمد بن مکرم (۱۴۱۴ق)، لسان‌العرب، بیروت: دارالصادر
- آرمند، محمد (۱۳۹۹)، نقدی بر کتاب پژوهش و نگارش کتاب درسی، پژوهش‌نامه انتقادی متون و برنامه‌های علوم انسانی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، سال ۲۰، شماره ۱۰: ۱۷-۳
- آرمند، محمد و حسن ملکی (۱۳۹۱)، مقدمه‌ای بر شیوه طراحی و تالیف کتاب درسی دانشگاهی، تهران: سمت.
- بابایی، رضا (۱۳۹۴)، بهتر نویسیم؛ درس‌نامه درست نویسی، ساده‌نویسی و زیبا‌نویسی، تهران: نشر ادیان (وابسته به دانشگاه ادیان و مذاهب)
- باقری، خسرو (۱۳۸۰ش)، نگاهی دوباره به تربیت اسلامی، تهران: انتشارات مدرسه، چاپ هفتم
- باهنر، محمد جواد (۱۳۵۴)، تعلیمات دینی و روش تدریس آن، دانشکده مکاتبه‌ای
- بهشتی، احمد (بی‌تا)، تربیت از دیدگاه اسلام، بی‌جا: دفتر نشر پیام
- جوادی آملی، عبدالله (۱۳۷۹)، تفسیر موضوعی قرآن کریم، ج ۹، (سیره رسول اکرم (ص) در قرآن، قم: اسراء حسنی، محمد (۱۳۸۷)، راهنمای اجرای ارزش‌یابی کیفی توصیفی در کلاس درس، تهران: عابد
- حسینی، سید محمد حسین (۱۳۹۷)، نقدی بر کتاب " رویکردهای نظری و عملی تدوین برنامه‌های درسی در آموزش عالی "، پژوهش و نگارش کتب دانشگاهی، شماره ۴۳: ۱۱۶-۱۴۱
- راغب‌اصفهانی، حسین بن محمد (۱۴۱۲ق)، المفردات فی غریب‌القرآن، دمشق، بیروت: دارالعلم، الدارالشامیه
- رحمانی، عبدالرزاق و حانیه ظفرآبادی (۱۴۰۰)، ارزیابی و نقد کیفیت کتاب صرف و نحو عربی اثر عباس ماهیار (بر اساس معیار ده گانه منصوریان). پژوهش و نگارش کتب دانشگاهی، دوره ۲۵، شماره ۴۸، ۱۶۰: ۱۸۳.

تحلیل نقادانه کتاب روش های تدریس تعلیمات دینی ... (سید محمد دلبری) ۹۳

رضی، احمد (۱۳۸۸)، شاخص‌های ارزیابی و نقد کتاب‌های درسی دانشگاهی، سخن سمت، شماره ۲۱: ۳۰-۲۱

رمضانی، احمد (۱۳۹۸)، ارزشیابی کتاب درسی و راهنمای معلم زبان-آموزی و جمله‌سازی دانش-آموزان ناشنوا/کم‌شنوا، فصلنامه کودکان استثنایی، سال نوزدهم، شماره ۲: ۱۴۲-۱۲۳
ستوده، الهه و منصوره سید صالحی، فریال آمار، یاسین شکرانی (۱۳۹۱)، کتاب معلم هدیه‌های آسمان دوم دبستان، تهران: اداره کل چاپ و توزیع کتاب‌های درسی
سلیمان نژاد، اکبر (۱۳۹۲)، روش های تدریس تعلیمات دینی (هدیه های آسمانی)، تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه ها (سمت)

شریف‌القرشی، باقر (۱۳۶۲)، نظام تربیتی اسلام، تهران: فجر
شعبانی، حسن (۱۳۹۳)، روش تدریس پیشرفته، تهران: سمت

عبداللهی، حسین (۱۳۹۹)، نقد و تحلیل محتوای کتاب راهنمای تدریس در دانشگاه ها، پژوهش نامه انتقادی متون و برنامه علوم انسانی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، سال بیستم، شماره ۱۰: ۳۰۹-۳۲۶

کیا منش، علیرضا (۱۳۹۰)، روش های ارزشیابی آموزشی (رشته علوم تربیتی) تهران: دانشگاه پیام نور
مجموعه مصوبات شورای عالی آموزش و پرورش: راهنمای برنامه درسی (۱۳۹۲)، گردآوری: شرکایی اردکانی و حسین ریاحی نژاد، هادی رزاقی، تهران: موسسه فرهنگی مدرسه برهان
مصطفوی، حسن (۱۳۶۰)، التحقیق فی کلمات القرآن الکریم، تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب
ملکی، حسن (۱۳۹۱)، برنامه ریزی درسی (راهنمای عمل)، تهران: موسسه فرهنگی مدرسه برهان
ملکی، حسن (۱۳۸۵)، مبانی و معیارهای نقد کتاب درسی دانشگاهی، سخن سمت، شماره ۱۷: ۹-۲۰
منصوریان، یزدان (۱۳۹۲)، صد ویژگی کتاب‌های دانشگاهی کارآمد و اثربخش، پژوهش و نگارش کتب دانشگاهی، شماره ۲۹: ۱۷-۱
نوروز زاده، رضا و ندا رضایی (۱۳۸۹)، پیش بایسته ها و الزامات کتاب درسی دانشگاهی، عیار، دوره ۱۴، شماره ۲۳: ۱۱۷-۱۳۸

نوریان، محمد (۱۳۹۴)، روش های ارزشیابی کتاب های درسی با تاکید بر تحلیل محتوای کمی و کیفی، تهران: شورا

نیک نفس، سعید و خدیجه علی (۱۳۹۲)، نقش تحلیل محتوا در فرایند آموزش و طراحی کتاب‌های درسی، مجله جهانی رسانه-نسخه فارسی، دوره ۸، شماره ۲: ۱۲۴-۱۵۰

یارمحمدیان، محمدحسین (۱۳۹۳)، مبانی و اصول برنامه ریزی درسی، تهران: یادواره کتاب
یان، میک (۱۳۹۳)، پژوهش و نگارش کتاب درسی، ترجمه مرادزاده، شهروز و رامین گلشائی، تهران: سمت.

- Bare, J. L. (2015). Pedagogical approaches in basic writing textbook. A thesis presented to the faculty of the University of Alaska Anchorage in partial fulfilment of the requirements for the degree of Master of Art (Document (2), Pos. 1-3)
- Gak, D. M. (2011). Textbook-an important element in the teaching process. Fakultet tehničkih nauka, – Engleski jezik, Novi Sad, pp. 79-82. Retrieved from <http://epub.ff.uns.ac.rs/>
- Graves, K. (2000). Designing Language Course, A Guide for Teachers, Boston: Heinle, Cengage Learning.
- Harrison, A.G. (2001). “How do teachers and textbook writers model scientific ideas for students?” Science Education, 31(3), 401-435.
- Johnsen E.B.(1993). Textbooks in the Kaleidoscope. A Critical Survey of Literature and Research on Educational Texts. Oslo : Scandinavian University Press
- Sikorova, Z. (2011). “The role of textbooks in lower secondary schools in the Czech Republic”, IARTEM e-Journal, 4(2): 1-22.

